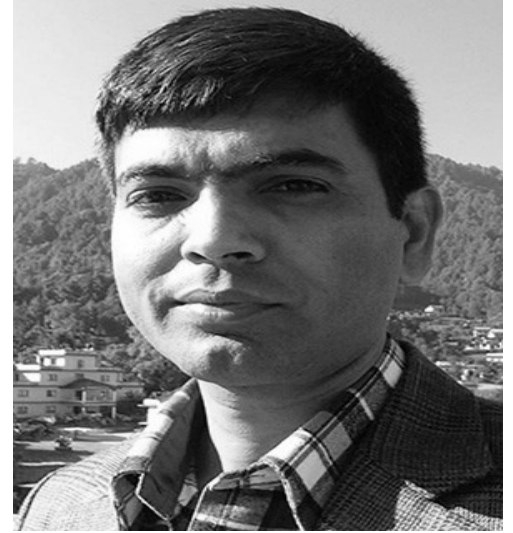

संघीयतामा कर्मचारी समायोजन

- प्रकाश दाहाल

संघीयतामा हाम्रो सार्वजनिक प्रशासनको ढाचा खण्डीकृत नभई अन्तरसम्बन्धित हुनु आवश्यक छ ।

फाल्गुन १, २०७३- संविधान कार्यान्वयनको एउटा मुख्य पाटो राज्यको संघीय संरचनाअनुरूप प्रशासनिक पुनःसंरचना गर्नु हो । संविधान कार्यान्वयनका लागि २०७४ माघ ७ गतेसम्ममा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको निर्वाचन गरी तीनवटै तहलाई क्रियाशील बनाइसक्नुपर्ने हुन्छ । निर्वाचित राजनीतिक संरचनाले तत्काल काम सुरु गर्न त्यसभन्दा पहिले नै तीनवटै तहमा आवश्यक पर्ने प्रशासनिक संरचना, तिनको स्वरूप र आवश्यक कर्मचारीबारे एकिन गरी सोको व्यवस्थापन गरिसक्नुपर्छ । संविधानअनुसार प्रदेश र स्थानीय तहको कर्मचारी व्यवस्थापन सम्बन्धित तहकै क्षेत्राधिकारको विषय भए पनि तत्कालका लागि सेवाप्रवाहको निरन्तरतामा असर पर्ने नदिन, मौजुदा कर्मचारीलाई व्यवस्थापन गर्न र मुलुकलाई अतिरिक्त आर्थिक व्ययभारबाट जोगाउन हाल कार्यरत कर्मचारीहरूलाई नै नयाँ निर्धारित तीनै तहका संरचनामा समायोजन गरेर कार्य सञ्चालन गर्नुको विकल्प छैन । यसलाई संविधानको धारा ३०२ ले संविधान प्रारम्भ हुँदाका बखत सरकारी सेवामा रहेका कर्मचारीलाई नेपाल सरकारले कानुनबमोजिम संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा समायोजन गरी सेवा प्रवाहको व्यवस्था मिलाउन सक्ने प्रावधान राखेर सहज बनाइदिएको छ ।

कर्मचारी समायोजन संघीयतामा सार्वजनिक प्रशासनको खण्डीकृत वा अन्तरसम्बन्धित कस्तो ढाँचा अपनाउने भन्ने कुराबाट प्रभावित हुन्छ भने प्रशासनिक संरचना कस्तो हुने भन्ने विषय राजनीतिक संरचनाले निर्धारण गर्छ । प्रतिस्पर्धात्मक संघीयतामा खण्डीकृत र सहकारितामूलक संघीयतामा अन्तरसम्बन्धित ढाँचाको प्रशासनिक संरचना आवश्यक हुन्छ । संविधानले राष्ट्रिय सभामा प्रदेश सभाका सदस्य तथा गाउँपालिका र नगरपालिकाका प्रमुख एवं उपप्रमुख रहेको निर्वाचक मण्डलद्वारा निर्वाचित सदस्यले प्रत्येक प्रदेशबाट बराबर संख्यामा प्रतिनिधित्व गर्ने, प्रदेश प्रमुख नेपाल सरकारको प्रतिनिधिका रूपमा राष्ट्रपतिबाट नियुक्त हुने, प्रदेशले संघीय कानूनसँग र स्थानीय तहले संघीय तथा प्रदेश कानूनसँग बाझिने गरी कानून बनाउन नपाउने, नेपाल सरकारले राष्ट्रिय महत्त्वका विषयमा प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकारहरूलाई आवश्यक निर्देशन दिन सक्ने तथा उनीहरूले त्यस्तो निर्देशनको पालना गर्नुपर्ने र संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहबीचको सम्बन्ध सहकारिता, सहअस्तित्व र समन्वयको सिद्धान्तमा आधारित हुनेजस्ता व्यवस्था गरेबाट हामीले अवलम्बन गर्न लागिएको संघीयता सहकारितामूलक भएको प्रस्ट हुन्छ । त्यसैले संघीयतामा हाम्रो सार्वजनिक प्रशासनको ढाँचा खण्डीकृत नभई अन्तरसम्बन्धित हुनु आवश्यक छ ।

प्रशासनको अन्तरसम्बन्धित ढाँचा अवलम्बन गर्ने हो भने कर्मचारी समायोजनको विषय पनि जटिल बन्दैन । किनकि यस्तो ढाँचामा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका केही महत्त्वपूर्ण र समन्वयात्मक भूमिका निर्वाह गर्ने पदहरूमा संघीय निजामती सेवाकै कर्मचारी पठाउनुपर्ने हुन्छ । त्यसबाहेक 'कामलाई कर्मचारीले पछ्याउँछ' भन्ने मान्यतामा आधारित भएर संघले प्रदेश र स्थानीय तह (जिल्ला, गाउँपालिका र नगरपालिका) बाट गर्नुपर्ने कामकाज गर्न प्रदेश र स्थानीय तहसम्मै संघीय सेवाका कर्मचारी र प्रदेशले स्थानीय तहबाट गर्नुपर्ने कामको लागि स्थानीय तहसम्मै प्रदेश सेवाका कर्मचारी पठाउनुपर्ने हुन्छ । यो मान्यताका आधारमा पनि संघीय निजामती तथा अन्य सरकारी सेवाका कर्मचारीहरूको उपस्थिति प्रदेश र स्थानीय तहसम्मै हुनुपर्ने देखिन्छ । उदाहरणका लागि प्रादेशिक पहिचानसहितको एकल संघीय नागरिकता

संघीय सरकारले मात्र प्रदान गर्न सक्ने संवैधानिक व्यवस्था छ । तर नागरिकता वितरण जनताको नजिकबाट गरिनुपर्ने हुन्छ । यसका लागि संघले आफ्ना कर्मचारी स्थानीय तहअन्तर्गत कम्तीमा जिल्लास्तरसम्म पुऱ्याउनुपर्ने हुन्छ ।

हालसम्म भएका बहस केवल निजामती कर्मचारीहरूको समायोजनका सम्बन्धमा मात्र केन्द्रित भएको देखिन्छ । यथार्थमा कर्मचारी समायोजनभित्र हाल नेपाल सरकारले केन्द्र, क्षेत्र, अञ्चल, डिभिजन, जिल्ला, इलाका र स्थानीय स्तरबाट सम्पादन गर्दै आएका सम्पूर्ण काम संविधानबमोजिम संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा मिलान गर्नुपर्ने सन्दर्भमा तत्तत् स्तरका सबै सरकारी, अर्धसरकारी तथा स्वायत्त निकायमा कार्यरत सरकारी कोषबाट तलबभत्ता प्राप्त गर्ने सबै सरकारी कर्मचारी, प्रहरी र शिक्षकको समायोजनको समग्र प्याकेज पर्छ । यसैका आधारमा निश्चित मापदण्ड बनाई एकसाथ सम्पूर्ण कर्मचारीको समायोजन गरिनुपर्छ ।

समायोजनको आधार र मापदण्ड सम्भव भएसम्म छनोटको अवसरसहितको न्यायोचित, वस्तुगत र संगठनको आवश्यकतामा आधारित हुनुपर्छ । हाल केन्द्रीय सरकारअन्तर्गत कार्यरत कर्मचारीलाई प्रदेश र स्थानीय तहमा समायोजन गर्दा एक तह पदोन्नति गरी पठाउनुपर्छ भनी तर्क गर्नेहरू पनि छन् । यसो गर्दा यससँग गाँसिएर अन्य थुप्रैखाले जटिलता सिर्जना हुने भएकाले यो तर्कलाई विवेकपूर्ण मान्न सकिन्न । तर अन्य केही प्रोत्साहनको व्यवस्था गर्न भने सकिन्छ । कर्मचारीको हालको सेवाका सर्त तथा सुरक्षा र सेवासुविधामा कमी नहुने कुरा समायोजन ऐनले सुनिश्चित गर्नुपर्छ । हाल प्रदेश र स्थानीय तहमा समायोजन भई जाने निजामती तथा अन्य सरकारी सेवाका कर्मचारीलाई संघीय तहका त्यही सेवामा रिक्त हुने पदमध्ये निश्चित प्रतिशत पदमा आन्तरिक एवं अन्तरसेवा प्रतिस्पर्धा गरी संघमा आउन पाउने बाटोसमेत खुला गरिदिनुपर्छ । प्रदेश र स्थानीय तहबाटै नयाँ भर्ना हुने कर्मचारीहरूको हकमा भने प्रदेश र स्थानीय तहबाट संघीय तहमा तथा स्थानीय तहबाट प्रदेश तहमा सम्बन्धित तहको सम्बन्धित सेवा र पदका लागि तोकिएको योग्यता पूरा गरी खुला प्रतिस्पर्धाबाट मात्र प्रवेश गर्न पाउने व्यवस्था गरिनु उपयुक्त हुन्छ । सरुवाको हकमा संघीय निजामती

तथा अन्य सरकारी सेवाका कर्मचारीहरूको प्रदेश र स्थानीय तहमा भएका संघअन्तर्गतका सम्बन्धित सेवाका पदहरूमा, प्रदेशका कर्मचारीहरूको सम्बन्धित सेवा समूहका प्रदेशभरिका पदहरूमा र स्थानीय तहका कर्मचारीको सम्बन्धित प्रदेशभरिका स्थानीय तहका सम्बन्धित सेवा समूहका पदहरूमा निश्चित मापदण्डका आधारमा सरुवा गर्न सकिने व्यवस्था गर्नु उपयुक्त हुन्छ । प्रशासनिक पुनःसंरचनाका क्रममा प्रदेश र स्थानीय तहको प्रशासनलाई पूर्णतः तहगत प्रणालीमा रूपान्तरित गरी संघमा श्रेणीभिन्न तहको व्यवस्था गरिनु आवश्यक छ ।

यस्ता सैद्धान्तिक आधार तय भएपछि नेपाल सरकारका सबै राष्ट्रसेवक कर्मचारीलाई केन्द्रमा सम्बन्धित सेवाको पुल दरबन्दी सिर्जना गरी त्यसअन्तर्गत ल्याइनुपर्छ । स्थानीय निकायमा कार्यरत कर्मचारीलाई ती निकाय गाभिएका सम्बन्धित स्थानीय तहमै समायोजन गरिनुपर्छ । केन्द्रीय पुल दरबन्दीबाट सुरुमा कार्य विश्लेषण र संगठनात्मक संरचना डिजाइनका आधारमा संघीय निजामती तथा अन्य सरकारी सेवाका स्थानीय र प्रदेश तहका पदहरूमा सम्बन्धित सेवाका कर्मचारीहरू खटाइनुपर्छ । त्यसपछि हाल विभिन्न तहका विषयगत कार्यालयमा कार्यरत कर्मचारीलाई उनीहरूको पदको कार्य विवरणका आधारमा सो काम प्रदेश वा स्थानीय जुन तहमा हस्तान्तरण हुन्छ, त्यही तहमा समायोजन गर्नुपर्छ । यसो गर्दा आधारभूत शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी तथा सरसफाइ, कृषि तथा पशु सेवालगायत थुप्रै विषयका काम स्थानीय र प्रदेश तहमा हस्तान्तरण हुने हुनाले ती क्षेत्रका कर्मचारी स्वतः स्थानीय र प्रदेश तहमा समायोजित हुनेछन् । बाँकी कर्मचारीलाई संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका निजामती तथा अन्य सम्बन्धित सेवाका रिक्त पदमा छनोटको अवसर दिई सम्भव भएसम्म उनीहरूले छानेको प्राथमिकताक्रमअनुसारै समायोजन गरिनुपर्छ । यसरी समायोजन गर्दा समायोजन गरिएको तहमा जान नचाहने कर्मचारीलाई नियमानुसार उसले पाउने सुविधासहित स्वेच्छिक अवकाशको विकल्प पनि दिइनुपर्छ ।

दाहाल सामान्य प्रशासन मन्त्रालयका उपसचिव हुन् ।

प्रकाशित: फाल्गुन १, २०७३ कान्तिपुर /विचार/विश्लेषण/प्रकाश दाहाल

<http://kantipur.ekantipur.com/news/2017-02-12/20170212075735.html>